

І.В.ДЕМИДОВА

РОЗВИТОК КУЛЬТУРНО-СПОРТИВНИХ ОСЕРЕДКІВ МИКОЛАЇВЩИНИ В ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

В статті розкрито особливості становлення та розвитку культурно-спортивного життя регіону, проаналізовано діяльність місцевих ентузіастів спортивного руху, систематизовано та узагальнено відомості про миколаївські культурно-спортивні осередки означеного періоду.

Ключові слова: вітрильний спорт, веслувальний спорт, культурно-спортивні осередки, шаховий клуб, спортивний клуб, яхт-клуб, футбольний клуб, яхтова флотилія.

Останнім часом значно зростає суспільний інтерес до недавнього минулого Української держави. На сьогодні спортивне життя України у його регіональній специфіці є недостатньо вивченою галуззю вітчизняної історії. Висвітлення процесів становлення та розвитку культурно-спортивних осередків на території нинішньої Миколаївщини і визначило мету даної статті. Вона передбачає ряд завдань, зокрема, узагальнення дослідницько-краєзнавчої літератури з даної проблеми, аналіз діяльності місцевих ентузіастів та подвижників спортивного руху, визначення основних тенденцій розвитку спорту в регіоні у розглядуваний період. Джерельну базу статті складають краєзнавчі розвідки інформативного характеру, статистичні звіти та дореволюційні періодичні видання.

Процес становлення спорту на Миколаївщині має свої особливості і тісно пов'язаний зі специфікою краю. За певних історичних обставин, що склалися навколо міста Миколаєва – військового порту та верфі Чорноморського флоту – значну роль у його житті відігравали представники військово-морського відомства. Сконцентрованість у місті великої кількості фахівців морської справи – фізично підготовлених, високоосвічених та фінансово забезпечених офіцерів, - з одного боку, - та наявність судноплавних водних артерій і виходів до моря – з іншого, - зумовили розвиток вітрильного та веслувального спорту.

Великим знавцем та ентузіастом вітрильного спорту був Головний командир Чорноморського флоту та портів (1833 – 1851 рр.), генерал-ад'ютант, адмірал М.П. Лазарєв. 1848-го року його яхта «Ореанда» під командуванням лейтенанта І.С. Унковського взяла участь в гонці вітрильних суден, що стартувала в Кронштадті. Шлях до старту гонки (від Миколаєва до Кронштадту), який проходив вздовж берегів Європи, виявився досить суворим випробуванням для екіпажу яхти. Однак перенесені труднощі не вплинули на бойовий дух команди. «Ореанда» впевнено виграла змагання, випередивши всі інші судна, в тому числі й фаворита гонки, представника Балтійського яхт-клубу – яхту «Варяг». Миколаївці здобули перший приз – срібний ківш з написом «В морских гонках преуспевающему». На думку краєзнавців, ця подія започаткувала історію «морського спорту» на Миколаївщині [3, с.159].

В середині ХІХ ст. з ініціативи директора обсерваторії Морського відомства, викладача астрономії Миколаївського штурманського училища, члена-кореспондента Петербурзької академії наук К.Х. Кнорре в місті засновано перший шаховий гурток. Одним з його провідних гравців був молодший син засновника – судовий лікар Чорноморського екіпажу, згодом старший ординатор Миколаївського морського госпіталю В.К. Кнорре. Він – неодноразовий учасник міжнародних шахових турнірів. Відомо, що в середині 60-х років ХІХ ст. в

німецькому шаховому журналі була надрукована партія, виграна ним у чемпіона світу А. Андерсена. [3, с.163] В наступні роки це починання набуває розвитку та популярності, що приводить до організації більш масштабної структури – Миколаївського шахового товариства, статут якого було затверджено 28 червня 1893 р. Його ініціатором став інженер-механік корпусу флотських штурманів Степанов, активним пропагандистом цієї гри в місті – І.Я. Голубев. На жаль, документи утримують досить обмежену інформацію з цього питання. Відомо, що діяльність товариства була тимчасово призупинена (після смерті Степанова), проте на початку нового століття відновились.

Яскравою подією в культурно-спортивному житті міста стало відкриття Миколаївського яхт-клубу. Його засновником став капітан I рангу Є.М. Голіков – ад'ютант Головного командира Чорноморського флоту і портів (1882-1890 рр.) віце-адмірала О.О. Пешурова. Як відомо, наприкінці 80-х років XIX століття вітрильний спорт досяг значного рівня розвитку в Англії, Голландії, Швеції та інших країнах західної Європи, представники яких перебували на території Миколаєва. Морські та річкові яхт-клуби функціонували і в ряді міст на території нинішньої України – в Одесі, Києві, Севастополі. Це, безумовно, стимулювало прогресивну частину миколаївських морських офіцерів до заснування власного центру «приємного морського спорту».

В перші роки існування Миколаївського яхт-клубу спортивні судна, в основному, купувалися в Петербурзі або за кордоном – в Англії, Швеції, Фінляндії, але поступово налагоджувалося будівництво яхт і в Миколаєві. 1989 року в списках громадських суден Миколаївського яхт-клубу налічувалися: дві байдарки, безкоштовно передані клубу його членами, лейтенантами Г.М. Брусиловим та С.П. Хрущовим; придбані за кошти клубу вітрильні шлюпка та четвірка; нова семитонна яхта «Адмірал», побудована у Миколаївському адміралтействі за сприянням Головного командира Чорноморського флоту О.О.Пешурова, командира порту Р.А. Гренквіста та Голови правління клубу С.П.Тиртова [1, с.12]. Згодом невеликі спортивні яхти стали будувати безпосередньо в майстерні яхт-клубу.

Перша вітрильна гонка на четвірках та двійках (7 травня 1889 року), присвячувалась урочистому відкриттю Миколаївського яхт-клубу, на території якого в цей день було відправлено молебень з освяченням, піднятий з урочистими церемоніями прапор [1, с.23]. В означеному заході змагалися вісім яхт. Всього ж в сезоні 1889 року було проведено 6 гонок – дві на четвірках, одна на яхтах і три веслувальні. За власні кошти Командором яхт-клубу С.П.Тиртовим (обраним 2 лютого 1889 р.) та дружиною головного командира Чорноморського флоту В.В.Пешуровою були придбані два призи для нагородження переможців гонок в наступному сезоні.

1892 рік в спортивному житті Миколаївського яхт-клубу ознаменувався двома подіями. Яхта «Клавдія» водомісткістю 27 тон, виготовлена у Фінляндії на замовлення члена клубу Ф.Максимова, встановила рекорд протяжності переходу для суден свого типу, самотійно здолавши маршрут від Гельсінгфорсу (сучасний Гельсінкі) до Миколаєва. [1, с.26] Крім того, місцеві яхтсмени вперше взяли участь у сполученій гонці на дистанції Очаків – Одеса, де змагалися з представниками Чорноморського та Єкатерининського (м.Одеса) яхт-клубів. Миколаївці гідно представили свій яхт-клуб, зокрема яхта «Миневра» фінішувала першою, яхта «Олеся» - третьою. В наступні роки яхтовий флот Миколаївського клубу, як громадський, так і приватний, продовжував поповнюватися суднами, що дозволило щорічно влаштовувати 7-8 гонок. Вітрильний спорт стає найпопулярнішим видом спорту у регіоні.

На початку XX століття в Миколаєві відновлюється робота шахового товариства. 16 грудня 1901 р. на загальному засіданні шахістів в готелі Йосифа Барбе були присутні 26 осіб, з числа яких сформувалась рада товариства на чолі з видавцем газети «Южная Россия», журналістом С.П. Юрициним. Секретарем ради вибрано теж журналіста Д.М. Кокизова, замісником голови – В.Г. Сіппле. В числі членів ради – віце-консул Великобританії А.А. Вудгауз. Загалом товариство нараховувало 33 члена-засновника. Річний внесок кожного складав 5 руб., вхід для гостей – 20 копійок, за гру в шахи гроші не стягувались. Тут влаштовувались турніри, проводились конкурси на рішення задач тощо. На одному з

них, 10 травня 1903 року, переможець В.Г. Сіпле нагороджений підпискою на одне з російських шахових видань [3, с.163]. Шахові задачі друкувалися на сторінках газети «Южная Россия».

В регіоні продовжується поступальний розвиток водних видів спорту. На честь святкування свого 20-річчя Миколаївський яхт-клуб організував веслувальні змагання з представниками Єкатерининського клубу та гонку на дистанцію 5 миль, де миколаївці стали переможцями. Ювілярів привітали телеграмою члени царської родини та Миколаївський градоначальник, контр-адмірал В.М. Зацаренний. В подарунок яхт-клуб одержав кубок з написом: «Перехідний приз для суден річкового яхт-клубу м. Миколаєва від Миколаївського Морського Зібрання в пам'ять 20-річчя заснування яхт-клубу. 12 серпня 1907 року». Відтоді започаткувалася традиція гравіювати на кришці кубку дати, прізвища переможців ювілейних гонок та назви яхт [5, с.23].

Подальшим кроком до впровадження фізкультури та спорту в життя миколаївців стало заснування при яхт-клубі гімнастичного відділу (1909 р.). Зняття гімнастикою розглядалося як допоміжний засіб фізичної підготовки яхтсмена, а також як засіб всебічного фізичного розвитку людини, що є неодмінною умовою для успішного здійснення нею життєдіяльності взагалі. Викладання здійснював запрошений фахівець із сокольської гімнастики І.Ю.Ваньят. Місцем проведення занять стало приміщення Миколаївського реального училища, де зал надавався безкоштовно. Але це починання не надто зацікавило любителів «морського спорту». Натомість гімнастикою захопилися учні Миколаївського середнього механіко-технічного училища, хоча до його навчальної програми і не входили заняття фізичною культурою. Було також відкрито і жіноче відділення, яке відвідувало 15 осіб [6, с.37]. Надалі планувалося відкриття відділу для занять гімнастикою й танцями з дітьми членів яхт-клубу, але ці плани не були реалізовані. Можна припустити, що саме фінансові труднощі перешкождали подальшому поширенню гімнастичного руху в місті.

Роком раніше (1908) групою ентузіастів на чолі з англійцем Чарльзом Клавелом Бейтом

в Миколаєві організована футбольна команда «Зебра» («Футбол-Клуб «Зебра»»). До її складу увійшли довірені іноземних фірм та службовці хлібних контор з числа місцевих англійців-колоністів. В перші роки свого існування «Зебра» влаштовувала спортивні матчі з англійськими моряками. Ці матчі проходили на Адміралтейській площі міста, приваблюючи численних уболівальників. Поступово популярність команди «Зебра» зростала. За три роки футболісти-ентузіасти почали влаштовувати вже міжміські матчі. Відомі, наприклад, їх зустрічі з сусідами-одеситами. Зокрема, матч з гуртком «Футбол», проведений у червні 1911 р. в Одесі, був програний миколаївською командою з рахунком 0 : 2. Зустріч у жовтні того ж року на миколаївському полі з Одеським Британським атлетичним клубом закінчилася перемогою «Зебри», завдяки вирішальному м'ячу, забитому на 88-й хвилині футболістом Панхоке у ворота суперника.

З метою легалізації «Футбол-Клубу «Зебра»», 2 березня 1912 року до Канцелярії миколаївського градоначальника, контр-адмірала О.І. Мязговського надійшов проект статуту нового спортивного товариства. Після його затвердження «Зебру» перейменували на «Атлетик-Клуб», що одержав статус офіційного футбольного клубу. В тому ж році, з ініціативи «Атлетик-Клубу» та інших місцевих команд, засновується Миколаївська футбольна Ліга, під егідою якої влаштовується перший чемпіонат міста. В розіграші взяли участь 8 команд, зокрема, друга команда «Атлетик-Клубу». Основна команда спортивного товариства в змаганнях участі не брала, оскільки всі одностайно визнали її першість. В березні 1913 року «Атлетик-Клуб» програв два останні матчі достойному супернику – чемпіону Києва 1912-го та віце-чемпіону 1913-го років, команді «Політехнік». Згодом «Атлетик-Клуб» був реорганізований в «Миколаївський спортивний клуб». За новим статутом (30 квітня 1913 р.) метою клубу було розповсюдження в Миколаєві спортивних ігор, зокрема футболу, лаун-тенісу, крокету, хокею, крикету, фехтування, катання на ковзанах, гімнастики. У розпорядженні клубу було орендне футбольне поле та 3 майданчика для лаун-тенісу. Як єдиний у Миколаєві офіційно затверджений клуб та член Всеросійської футбольної спілки, він одержав запрошення з Петербургу на

участь у другому розіграші першенства Росії. В чемпіонаті Російської імперії 1913 р. брали участь збірні команди Петербурга, Москви, Харкова, Одеси, Києва та Миколаєва. «Збірну» команду Миколаєва склали гравці «Спортивного клубу». За певних причин гра не відбулася і миколаївці вибули зі змагань. Відомо, що наступного року стамбульський клуб «Фенербахче», чемпіон свого міста 1912-1913 рр., провів проти них 2 матчі з перемінним успіхом. В сезонних турнірах наступних років «Спортивний клуб» лишився беззаперечним лідером міста [2, с.13-47].

З метою залучення молоді до занять спортом, 1916 р. була створена Спілка спортивних товариств Миколаєва, у складі яких

Спортивне та Мисливське товариства, «Уніон», Яхт-клуб тощо. Але війна та політичні події в країні не могли не впливати на діяльність цих осередків – скоротилася кількість їх членів, зменшився приток коштів. Спортивне життя міста втрачає темпи та інтенсивність.

Отже, процес становлення спорту на Миколаївщині безпосередньо пов'язаний зі специфікою регіону. На нього вплинули соціально-політичні та територіально-географічні умови. Важливу роль у розвитку культурно-спортивного життя краю відіграли представники військово-морського відомства. Культурно-спортивні осередки ХІХ – початку ХХ ст. заклали основу для спортивних досягнень сьогодення.

Список використаних джерел та літератури:

1. Голубов А. Двадцатилетие состоящего под Августейшим покровительством его императорского высочества великого князя Александра Михайловича речного яхт-клуба г. Николаева. Краткий исторический очерк / Голубов А. – Николаев: Типо-литограф. бр.Л. и И. Белолипских, 1907. - 34 с.
2. Двойнисюк А. Футбольный Николаев / Двойнисюк А., Кутовой Б. – Николаев: «Атолл», 2008. – 488 с.
3. Ковалева О. Ф. Очерки истории культуры Южного Прибужья : моногр. в 3-х кн. (от истоков до начала XX века) / Кн. 1-я : Из прошлого культурной жизни на Николаевщине / Ковалева О. Ф., Чистов В. П. / [ред. А. Г. Черных]. – Николаев, 2000. – 235 с.
4. Отчет о деятельности речного яхт-клуба г. Николаева за 1906 г. – Николаев: Электрическая типо-литограф.бр.Л. и И.Белолипских, 1907. – 24 с.
5. Отчет о деятельности речного яхт-клуба г. Николаева за 1907 г. – Николаев: Электрическая типо-литограф.бр.Л. и И.Белолипских, 1908. – 24 с.
6. Отчет о деятельности речного яхт-клуба г. Николаева за 1908 г. – Николаев: Электрическая типо-литограф.бр.Л. и И.Белолипских, 1909. – 22 с.
7. Отчет о деятельности речного яхт-клуба г. Николаева за 1909 г. – Николаев: Электрическая типо-литограф.бр.Л. и И.Белолипских, 1910. – 26 с.
8. Отчет о деятельности речного яхт-клуба г. Николаева за 1910 г. – Николаев: Электрическая типо-литограф.бр.Л. и И.Белолипских, 1911. – 40 с.
9. Отчет о деятельности речного яхт-клуба г. Николаева за 1911 г. – Николаев: Электрическая типо-литография бр.Л. и И.Белолипских, 1912. – 52 с.
10. Отчет о деятельности речного яхт-клуба г. Николаева за 1912 г. – Николаев: Электрическая типо-литография бр.Л. и И.Белолипских, 1913. – 52 с.
11. Отчет о деятельности речного яхт-клуба г. Николаева за 1913 г. – Николаев: Электрическая типо-литография бр.Л. и И.Белолипских, 1914. – 56 с.
12. Отчет о деятельности речного яхт-клуба г. Николаева за 1914 г. – Николаев: Электрическая типо-литография бр.Л. и И.Белолипских, 1915. – 56 с.

I.V. DEMYDOVA

**DEVELOPMENT OF CULTURAL-SPORTING
CENTERS IN NIKOLAYEV
REGION IN 19TH - BEGINNING OF THE 20TH CENTURY.**

The article tells about establishment and developmental traits of the cultural-sporting life of the region; it also analyses movement of the local sport-enthusiasts; systematizes and generalizes the data about cultural-sporting centers of the Nikolayev region of that period.

Key words: *yachting sport, rowing sport, cultural-sporting centers, chess club, sports club, yacht-club, football club, yacht flotilla.*

И.В. ДЕМИДОВА

**РАЗВИТИЕ КУЛЬТУРНО-СПОРТИВНЫХ ЦЕНТРОВ
НИКОЛАЕВЩИНЫ В XIX – НАЧАЛЕ XX СТОЛЕТИЯ.**

В статье раскрыты особенности становления и развития культурно-спортивной жизни региона, проанализирована деятельность местных энтузиастов спортивного движения, систематизированы и обобщены сведения о николаевских культурно-спортивных центрах указанного периода.

Ключевые слова: *парусный спорт, гребной спорт, культурно-спортивные центры, шахматный клуб, спортивный клуб, яхт-клуб, футбольный клуб, яхтовая флотилия.*